

TURLI MAMLAKATLARDA OLIY TA'LIMNI MOLİYALASHTIRISH YO'LLARI VA BYUDJETDAN TASHQARI MABLAG'LARNING AHAMIYATI

Madaminov Umarxo'ja Ergash o'g'li
Oriental universiteti Ta'lim menejmenti magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi bugungi kundagi oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish yo'llarining xorij tajribasi hamda byudjetdan tashqari mablag'larning ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, boshqaruv, xalqaro tajriba, byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar.

Rivojlangan mamlakatlarda boshlang'ich ta'lim bo'yicha xususiy sektor cheklangan yoki ayrimlarida umuman yo'q. Evropada faqatgina Belgiya va Gollandiyada xususiy maktablar davlat tomonidan subsidiyalanadi. Bu holat Fransiya va Daniyaga ham ta'lluqli, u erda 10 foizdan 20 foizgacha maktablar davlat tomonidan subsidiyalanadi. Faqat Ispaniya, Buyuk Britaniya va Gretsiyada davlat tomonidan moliyalashtirilmaydigan xususiy maktablar soni ko'p. Xususiy maktablarda o'quvchilarning qamrovi Ispaniyada 13 foiz, Buyuk Britaniyada 6 foiz, Gretsiyada 4 foizni tashkil etadi. Amerikada boshlang'ich ta'lim bo'yicha xususiy maktablardagi o'quvchilar soni 10 foizdan oshmaydi va ularning o'rtacha yillik to'lovi 1700 dollar atrofida. O'rta ta'lim bo'yicha xususiy maktablarga qamrab olingan o'quvchilarning ko'rsatkichi esa 6 foizni tashkil etadi, ammo uning to'lovi ancha yuqori bo'lib, 3650 dollar atrofida. Bu ko'rsatkichlar Kanadada boshlang'ich ta'limda 4 foiz, o'rta ta'limda 6 foiz, Yaponiyada esa boshlang'ich ta'lim bo'yicha xususiy sektor umuman yo'q, lekin o'rta ta'limda 3 foizdan pastroqni tashkil etadi. (Jean-Claude Eicher., 2019) Ikkinchidan, aksariyat davlatlarda bu xarajatlar ota-onalar tomonidan qoplanadi yoki keyingi yillarda ularning zimmalariga o'tgan. Masalan, Afrikada bu xarajatlar ancha qimmatga tushadi, ya'ni kitoblar, formalar (maktablarda o'quvchilar kiyishi majburiy bo'lgan) kabi to'lovlar uchun. Faqat o'qituvchilarning maoshlari odatda davlat budjeti tomonidan to'lanadi. Uchinchidan, ba'zi bir turdagi xarajatlar ota-onalar yoki ularning oila a'zolari tomonidan to'lanishi majburiy bo'ladi, albatta agarda o'quvchi maktabga qatnayotgan bo'lsa. Masalan, transport xarajatlari o'quvchilar uchun kamdan-kam xollarda bepul. Ta'lim tizimini rivojlantirishning AQSh va G'arbiy Evropa mamlakatlarining tajribasini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ularda ta'lim tizimi bozor iqtisodiyoti sharoitida oqilona yo'naltirilgan bo'lib, uning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishga ta'siri kuchlidir. Ta'lim tizimini samarali tashkil etilishi iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har qanday mamlakatda boshlang'ich va o'rta ta'lim davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. (Chia-HuiLu., 2018)

Ta'lim tizimining xalqaro statistik ko'rsatkichlari dunyoning ko'plab mamlakatlarida mamlakatlarida ta'lim sohasini moliyalashtirishning haqiqiy ko'rinishini beradi. Dunyoning turli mamlakatlarida ta'lim sohasidagi budjet mablag'larini rejalashtirish va taqsimlash to'g'risidagi ma'lumotlarni quyidagi manbalari mavjud: – YUNESKO statistika institutining (Global Education Digest) ta'lim bo'yicha yillik hisobotlari¹; – Iqtisodiy hamjamiyat va rivojlanish tashkilotining (OECD) mamlakatlari tomonidan ta'lim to'g'risidagi yillik hisobotlari (Education at a Glance: OECD Indicators); – Jahon bankining ma'lumotlari. Ta'lim tizimini budjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish tartibini, shuningdek, ushbu mamlakatlar tajribasidan foydalangan holda budjet mablag'laridan samarali foydalangan holda ta'lim tizimini moliyalashtirish tajribasini O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlarini ko'rib chiqamiz. Moliyaviy mexanizmlar haqidagi turli qarashlarga asoslanib, ta'lim tizimini

¹ <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/global-education-digest-2003-comparing-education-statistics-across-the-world-ru.pdf>

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-IYUN

ANDIJON, 2024

moliyalashtirish mexanizmining quyidagi tarkibiy qismlari mavjud: – ta’lim tizimini moliyalashtirish manbalari; – ta’lim tizimini moliyalashtirish tartibi; – budgetni rejalashtirish va ta’lim tizimining budget mabalag’larini taqsimlash usullari. Ta’lim tizimining moliyalashtirish mexanizmining muhim elementi bo’lib moliyalashtirish manbalari hisoblanadi.

Fikrimizcha, mehnat bozoridagi rivojlanayotgan raqobat muhitida odamlarda o’z ko’nikmalarini oshirish uchun ta’limga bo’lgan talablari oshib borishini ko’rsatadi. Bu esa, mehnat bozoriga sezilarli ta’sir etuvchi ta’lim muassasalarini yanada rivojlantirishni taqozo etadi. O’zbekiston ham rivojlangan davlatlar qatoriga chiqish yo’lida ketayotgan ekan, demak, ta’limni moliyalashtirish imkoniyatlarini yanada kengaytirishni va takomillashtirishni talab etadi.

Ta’kidlash lozim, ta’lim tizimini moliyalashtirishni yanada oshirish muhim ahamiyatga ega ekanligi qator olim va tadqiqotchilar tomonidan ham asoslab berilgan. Shuningdek, mamlakatda barqaror iqtisodiy o’sishni ta’minlashda inson kapitali hal qiluvchi omilga aylanishi mazkur masalaning dolzarb ekanligini yana bir bor tasdiqlab beradi. Zotan, iqtisodiyotda resurslarning cheklanganligi sharoitida cheksiz ehtiyojlarni ta’minlash jahon iqtisodiy maktablarini doimiy diqqat markazida bo’ldi. Agar biz inson salohiyatining tuganmas ekanligini inobatga olsak, resurslarning cheklanganligi to’g’risidagi g’oyani qayta ko’rib chiqish zaruriyati tug’iladi, deb o’ylaymiz.

Ta’lim sohasida izchil amalga oshiriladigan islohotlarnatijasida inson kapitalining shakllanishi va innovatsiyalarning rivojlanishi uchun sharoitlarni yuzaga keltiradi. O’z navbatida esa, dastlab ilmiy tadqiqot markazlari, jumladan oliy ta’lim muassasalarining faoliyatlarini takomillashtirish zaruriyati yuzaga keladi. Bu borada ta’lim tizimini rivojlantirishda uning tarkibiy bo’g’inlarini takomillashtirishning moliyaviy va institutsional jihatlariga e’tibor qaratish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ta’lim tizimini moliyalashtirish bo’yicha xorijiy tajribalar” Baxodirov Olimjon Odil o’g’li
2. Jo’raev A.S. Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali yo’llari. / 50 Monografiya. “Fan” nashriyoti. 2004 y. 243 b.
3. Malikov T.S., Haydarov N.H. “Davlat budjeti”. O’quv qo’llanma. “IQTISOD-MOLIYA” - Toshkent. TMI. 2007 y. 84 b.
4. Akramovich, M. R. (2023). Patriotism and its Importance in Involving Young People in the Armed Forces. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 17.